

Obiekty obronne
„Szczycieńskiej Pozycji Leśnej”
na terenie Nadleśnictwa Spychowo

Waldemar Ostrowski

Spychowo

2014

*Składam serdeczne podziękowania kierownictwu i pracownikom
Nadleśnictwa Spychowo za wszelką okazaną pomoc w trakcie prac nad
niniejszym opracowaniem.*

Waldemar Ostrowski

Spis treści

1. Wstęp	str. 4
2. Cel i zakres prac	str. 4
3. Geneza powstania i rys historyczny umocnień „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej”	str. 5
4. Metodyka	str. 8
5. Wyniki badań	str. 10
5.1. Inwentaryzacja – stan ilościowy	str. 10
5.2. Inwentaryzacja – stan zachowania	str. 12
5.3. Najciekawsze obiekty obronne „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej” na terenie Nadleśnictwa Spychowo	str. 13
6. Koncepcja turystycznego udostępnienia obiektów obronnych „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej” na terenie Nadleśnictwa Spychowo	str. 30
7. Literatura	str. 31

Na okładce linia zasieków i blokhauz Szczycieńskiej Pozycji Leśnej w okolicy Spychowa. Zdjęcie archiwalne z 1915 roku.

1. Wstęp

Fortyfikacje „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej” to jeden z kilku zespołów umocnień powstałych w dwudziestolecu międzywojennym na terenie Prus Wschodnich.

Na temat istniejących fortyfikacji odczuwalny jest brak szczegółowych opracowań. W większości wydawnictw są one jedynie wzmiankowane w kontekście fortyfikacji wschodniopruskich. Brak jest także współczesnych precyzyjnych opracowań mapowych.

Istniejące archiwalne mapy przebiegu fortyfikacji z terenu Nadleśnictwa Spychowo nie są ogólnie dostępne ponadto wykorzystanie ich w terenie nastręcza pewne trudności. Rozmieszczenie obiektów zostało naniesione na podkładzie przedwojennych map niemieckich, które są obecnie nieaktualne. Przebieg linii oddziałowych, dróg, granic leśnych i innych szczegółów na przestrzeni czasu uległ zmianie. Powstała, więc potrzeba utworzenia warstwy Leśnej Mapy Numerycznej z naniesionymi fortyfikacjami. Koniecznym stało się określenie liczby i stanu zachowania obiektów. Wyniki inwentaryzacji dadzą podstawę opracowania koncepcji turystycznego udostępnienia obiektów.

2. Cel i zakres pracy

Celem pracy jest:

- zinwentaryzowanie obiektów obronnych „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej” położonych na terenie Nadleśnictwa Spychowo,
- opracowanie zarysu historii badanych fortyfikacji w oparciu o dostępną dokumentację i literaturę,
- ustalenie ilości obiektów występujących na terenie Nadleśnictwa,
- ustalenie lokalizacji budowli,
- weryfikacja dokładności i możliwości wykorzystania istniejących map archiwalnych,
- określenie typów obiektów i stanu ich zachowania,
- utworzenie aktualnej warstwy mapy numerycznej z naniesionymi budowlami,
- analiza istniejących warunków terenowych, drzewostanów, infrastruktury pod kątem wykorzystania w planowaniu przebiegu tras turystycznych.

Zakres prac obejmuje:

- analizę dostępnej dokumentacji i literatury,
- przeprowadzenie badań terenowych na terenie Nadleśnictwa Spychowo,
- odszukiwanie i ustalanie lokalizacji budowli w terenie,
- badanie i określenie rodzaju, typu, przeznaczenia i stanu zachowania obiektów,
- analizę warunków topograficznych, drzewostanów, istniejącej sieci dróg, i pozostałej infrastruktury, pod kątem turystycznego udostępniania obiektów.

3. Geneza powstania i rys historyczny umocnień

„Szczycieńskiej Pozycji Leśnej”

Obiekty obronne znajdujące się na terenie Nadleśnictwa Spychowo wchodzą w skład tak zwanej „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej”, w literaturze funkcjonuje ona także pod skróconą nazwą „Pozycja Szczycieńska”. W opracowaniach niemieckich nosi nazwę „Ortelsburger Waldstellung”. Lokalnie nazywana jest „Linią Hindenburga”. Ta ostatnia nazwa nie jest używana oficjalnie wśród znanych opracowań tej linii obronnej. Jest także nieco myląca gdyż powszechnie „Linią Hindenburga” nazywany jest zespół umocnień wybudowanych na zachodzie Niemiec na granicy z Francją i Luksemburgiem.

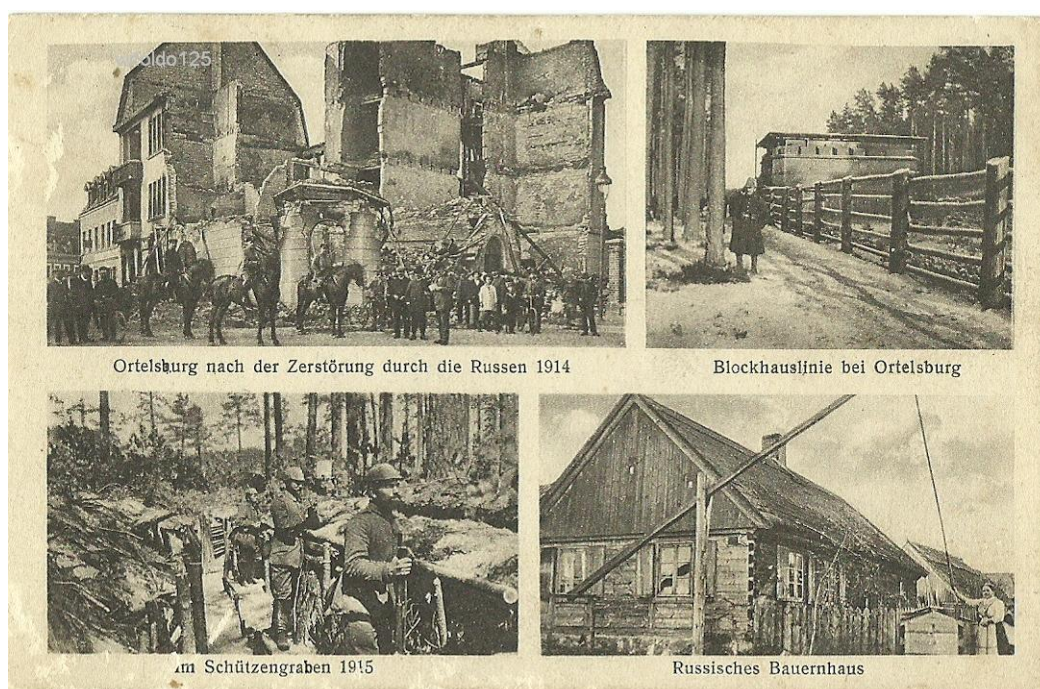
Pod koniec XIX wieku u podstaw strategii Niemiec leżała koncepcja niemieckiego szefa sztabu generalnego gen. Alfreda von Shliffena. Zakładała ona, że w przypadku przyszłego konfliktu zbrojnego wojna poprowadzona będzie na dwóch frontach z Rosją na wschodzie i Francją i jej sprzymierzeńcami na zachodzie. Założono wówczas, że w pierwszym etapie gros sił zostanie przerzuconych na front zachodni. Na froncie wschodnim zakładano czasową utratę terenu i zatrzymanie agresora w oparciu o istniejące i planowane fortyfikacje. W związku z powyższym postanowiono wybudować nową linię obronną na Mazurach. Przyjęła ona nazwę „Pozycja Jezior Mazurskich”. Był to ciąg umocnień fortyfikacji stałej i polowej biegnący od Węgorzewa do Rucianego Nidy. Umocnienia blokowały przesmyki pomiędzy licznymi jeziorami w tym rejonie. Długość tej linii obronnej wynosiła 80 km.

W późniejszym okresie przedłużono „Pozycję Jezior Mazurskich” w kierunku południowo zachodnim. Nowa linia umocnień przecinała obszary Puszczy Piskiej z północnego wschodu na południowy zachód. Przyjęła nazwę „Szczycieńska Pozycja Leśna”. Rozpoznanie terenowe i prace pomiarowe rozpoczęto w 1898 roku natomiast do pierwszych prac budowlanych przystąpiono w 1900 roku. Przebieg linii oparto o liczne jeziora i zwarte obszary leśne w tym rejonie. Obszary leśne stanowiły naturalną osłonę, natomiast jeziora niejako skracały faktyczną długość budowanego ciągu umocnień, tym samym zmniejszały ilość wojsk potrzebną do obsadzenia umocnień. Jej przebieg rozpoczynał się od zachodniego brzegu Jeziora Nidzkiego na wschodzie kończył się na wschodnim brzegu Jeziora Sasek Wielki. Fragment Pozycji Szczycieńskiej znajdujący się na terenie Nadleśnictwa Spychowo rozpoczyna się od Spychowskiej Strugi kończy się zaś na wschodnim brzegu Jeziora Marksewo. Wciąg umocnień włączono kilka jezior położonych na terenie nadleśnictwa w kolejności od zachodu: Jezioro Zyzdrój Mały, Jezioro Świętajno, i Jezioro Nożyce. Długość linii na terenie nadleśnictwa wynosi 15 km.

W pierwszym etapie budowy wykonano zasieki z drutu kolczastego rozpiętego na słupkach drewnianych w kilku rzędach. Szerokość tej przeszkody wynosiła kilkanaście metrów. Co ciekawe linia na terenie Nadleśnictwa Spychowo niemal w całości została wykonana na liniach ostępowych podziału przestrzennego lasu. W pierwszym etapie wybudowano także blokhauzy murowane osłaniające zasieki. Trzynaście obiektów tego typu zinwentaryzowano w obecnych granicach Nadleśnictwa Spychowo. Ściany ich wybudowano z cegieł strop zaś wykonano z żelbetonu.

W okresie mobilizacji przed Pierwszą Wojną Światową wybudowano dodatkowo 44 blokhauzy drewniane. Były one konstrukcyjnie podobne do blokhauzów ceglano betonowych.

W 1914 roku nieobsadzone umocnienia Szczycieńskiej Pozycji Leśnej zostały zajęte przez Rosjan bez walki. Po bitwie pod Tannenbergiem i klęsce wojsk rosyjskich umocnienia zostają odbite przez Niemców. Nieliczne walki w tym okresie prowadzono w okolicach Szczytna.

Kartka pocztowa z okresu I Wojny Światowej.

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej system obronny Niemiec został na mocy Traktatu Wersalskiego poddany szeregowi ograniczeń dotyczących składu i ilości uzbrojenia. Co się zaś tyczy fortyfikacji, wprowadzono całkowity zakaz posiadania umocnień na granicy zachodniej i wybrzeżu Morza Północnego, oraz zakazano rozbudowy istniejących fortyfikacji na wschodzie i południu kraju. Wprowadzono także zakaz budowy jakichkolwiek fortyfikacji w pasie nadbrzeżnym szerokości pięćdziesięciu kilometrów, który także dotyczył Prus Wschodnich. Kraj dotknęło ponadto załamanie gospodarcze na skutek długiej wyniszczającej wojny oraz nałożonych przez aliantów reparacji wojennych. Wszystko to spowodowało, że w pierwszych latach po wojnie nie podjęto budowy nowych fortyfikacji na szeroką skalę.

Stratedzy niemieccy w okresie międzywojennym doszli do wniosku, że w przyszłym konflikcie zbrojnym na wschodzie Prusy Wschodnie i Pomorze odegrają ważną rolę. Zakładano, że wrogi wojska nie zaatakują na zachód na kierunku Berlina bez opanowania Prus Wschodnich i Pomorza stąd wniosek, że w pierwszej kolejności należy ufortyfikować te prowincje.

Na polach bitew Pierwszej Wojny Światowej królowała artyleria i broń maszynowa. Na ogół działania polegały na silnym ostrzale artyleryjskim umocnień polowych wroga. Po przygotowaniu artyleryjskim nacierała piechota. Obrońcom, którym udało się przetrzymać nawałę artylerii odpierali atak wroga ogniem ciężkich karabinów maszynowych i ręcznej broni piechoty. Na ogół ataki nie przynosiły powodzenia. Na podstawie tych doświadczeń założono, że przy potężnym ostrzale artyleryjskim blokhauzy o lekkiej budowie nie będą mogły w przyszłości stanowić oparcia dla obrońców. Stratedzy doszli do wniosku, że aby przetrzymać morderczy ogień artylerii należy wybudować schrony o większej odporności i dodatkowo zagłębić je w ziemi. Tak powstały schrony bierne (nieuzbrojone) dla jednej i dwóch drużyn piechoty.

Pierwsze próby rozbudowy w oparciu o nowoczesne schrony bierne podjęto w latach 1925-1926. Powstała wówczas niewielka liczba obiektów głównie biernych ukryć piechoty między innymi w rejonie Królewca i Giżycka. Budowle te szybko zostały wykryte przez Międzyaliancką Wojskową Komisję Kontroli, która nadzorowała przestrzeganie przez Niemcy postanowień Traktatu Wersalskiego. Fakt budowy nowych obiektów obronnych w Prusach Wschodnich, oraz nie podporządkowywanie się innym ograniczeniom wywołało protesty aliantów. Na forum Ligi Narodów prowadzono rozmowy, po których doszło do podpisania w Paryżu 31 stycznia 1927 roku porozumienia pomiędzy przedstawicielem Międzyalianckiej Wojskowej Komisji Kontroli, a przedstawicielem rządu Niemiec. W odniesieniu do fortyfikacji Prus Wschodnich nakazano częściowe wyburzenie nowo wybudowanych umocnień. Zakazano budowy nowych umocnień w pasie wokół trójkąta wyznaczonego przez miasta Malbork, Królewiec, Mrągowo, a granicami prowincji. Utrzymano w mocy wcześniejszy zakaz budowy umocnień wzdłuż pasa morskiego szerokości pięćdziesięciu kilometrów. Pozwolono dokonywać remontów i zastępować obiekty w złym stanie technicznym nowymi. W przypadku omawianych umocnień fakt ten Niemcy wykorzystali w ten sposób, że rozebrali przestarzałe blokhauzy drewniane, a w ich miejsce wybudowali nowoczesne schrony bierne dla jednej lub dwóch drużyn piechoty. Źródła nie podają, w którym okresie rozebrano blokhauzy murowane i czy miało to także związek z budową schronów biernych. Analiza mapy archiwalnej wykazuje, że blokhauzy murowane zostały na nią naniesione w przeciwieństwie do blokhauzów drewnianych. Wrysowano również schrony powstałe w 1939 roku należy, więc domniemywać, że blokhauzy murowane rozebrano po tej dacie.

W 1939 roku Niemcy rozpoczęli przygotowania do napaści na Polskę. Przygotowania nie ominęły także umocnień Szczycieńskiej Pozycji Leśnej. Wybudowano wówczas siedem schronów bojowych dla ciężkich karabinów maszynowych. Umiejscowiono je przy głównych drogach przecinających ciąg umocnień. Miały one chwilowo zatrzymać spodziewane ataki wojsk Polskich. Obawiano się zwłaszcza kawalerii. Umocnienia pozycji i pobliskie obszary leśne stanowiły osłonę koncentracji wojsk niemieckich. Przerzucano w ten rejon skrycie wojska 1 i 12 dywizji piechoty niemieckiej – „Korpus Wodrig”, oraz 1 Brygadę Kawalerii.

W 1944 roku działania wojenne frontu wschodniego obejmują pogranicze Prus Wschodnich. Niemcy rozpoczęli przygotowania do obrony. „Szczycieńska Pozycja Leśna” także została wzmocniona. Zainstalowano w terenie dużą ilość prefabrykowanych

kochbunkrów. Wykonano dużą ilość towarzyszącym im umocnień ziemnych (okopów, ziemianek, składów). Wykonano rów przeciwpancerny. Rozpoczęto prace nad budową nowoczesnych schronów biernych (typ Regelbau 668 i 621).

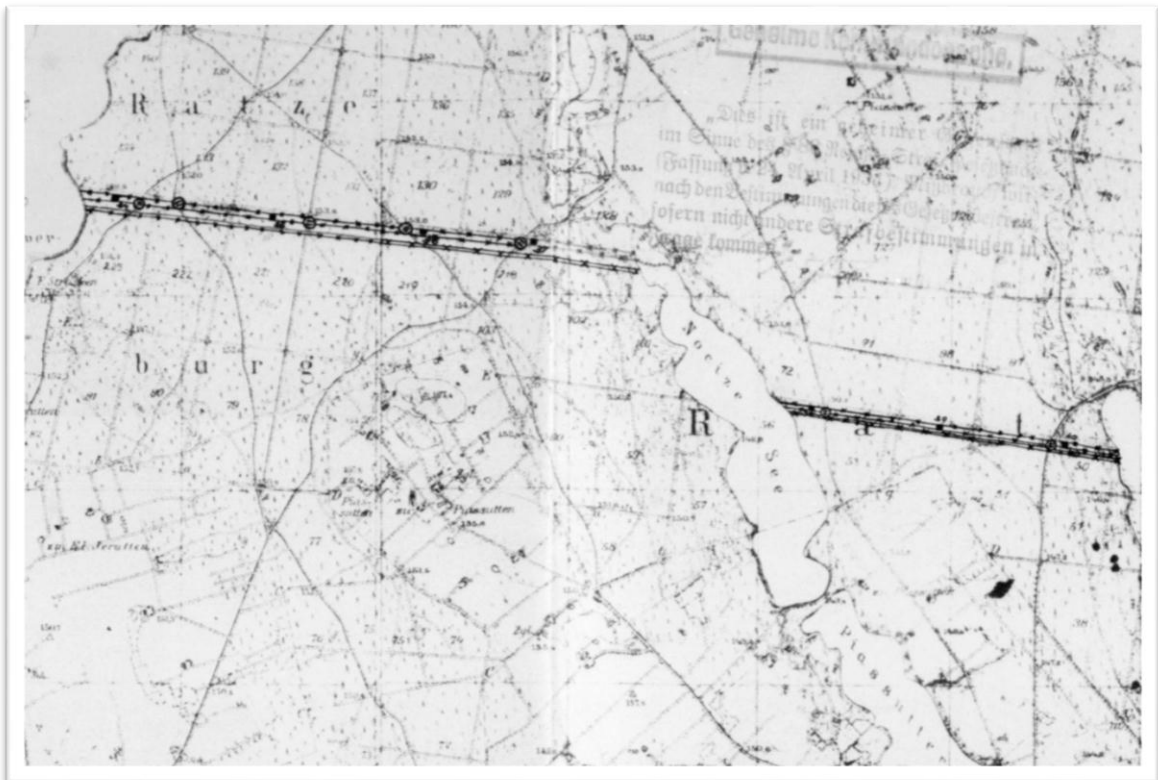
W początkach 1945 roku linia frontu wschodniego ciągnęła się od wybrzeża Bałtyku wzdłuż rzeki Niemen, Kanału Augustowskiego, oraz rzek Biebrzy, Narwi i Wisły. W kilku miejscach Rosjanie uchwycili przyczółki między innymi w okolicach Różana i Serocka. W dniu 13 i 14 stycznia 1945 roku rozpoczęła się wschodniopruska operacja Armii Czerwonej. Z rejonu na północ od Gąbina atakował III Front Białoruski, zaś z przyczółków nad Narwią atakowały wojska II Frontu Białoruskiego kierując się na Elbląg. Rosjanom szybko udało się przełamać obronę. Wojska Radzieckie po przełamaniu głównej linii frontu nie napotykały silnego oporu i szybko posuwając się do przodu zdobywają liczne miejscowości. Szybkie postępy wojsk uniemożliwiły obsadzenie umocnień Szczycieńskiej Pozycji Leśnej. Wojska niemieckie są powoli wycofywane z rejonu Jezior Mazurskich, aby uniknąć okrążenia. Prowadzone nieliczne walki w tym rejonie miały charakter partyzancki. Po wojnie obszary leśne i umocnienia stanowią schronienie dla licznych grup zbrojnych polskiego podziemia antykomunistycznego.

4. Metodyka

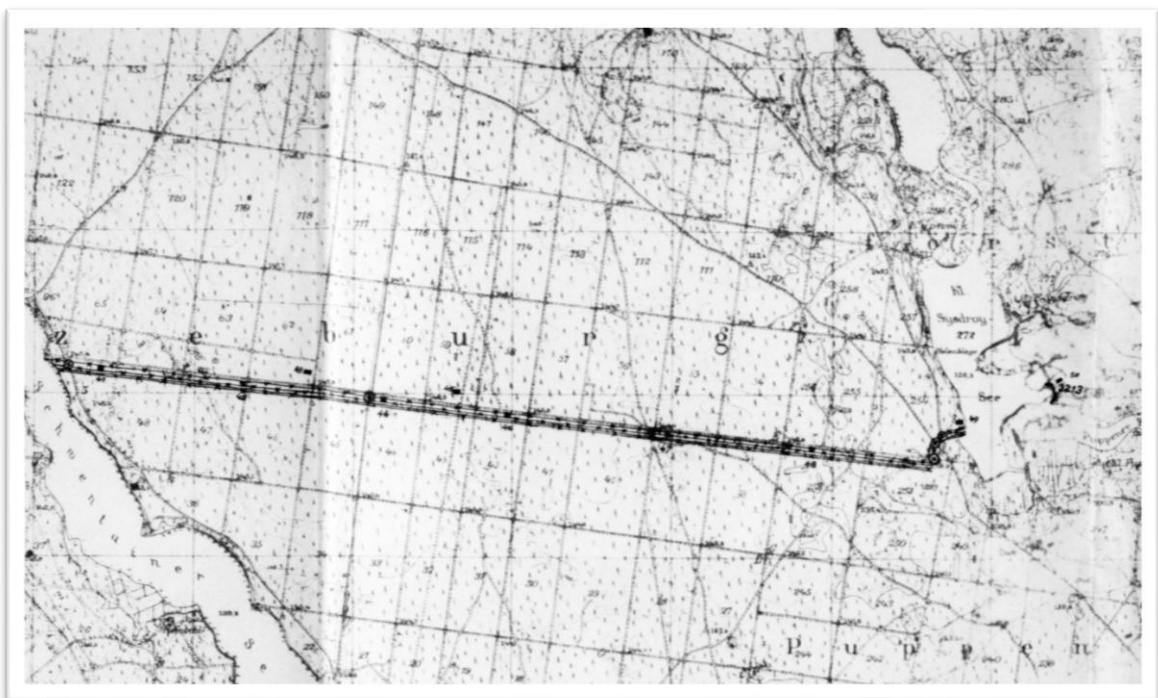
Badania terenowe poprzedzone były analizą literatury i innych dostępnych materiałów na badany temat. Podstawą prac było wykorzystanie fotokopii oryginalnych niemieckich map sztabowych. Fotokopie te zostały pozyskane z archiwum; National Archives and Records Administration (Waszyngton USA). Obiekty w terenie odszukiwano poprzez analizę i porównanie fotokopii z aktualnymi mapami Nadleśnictwa. W ten sposób zostały określone potencjalne punkty w terenie, gdzie powinny znajdować się obiekty. Następnym etapem było wykorzystanie nawigacji GPS i programu mLAS Inżynier do odszukiwania obiektów w terenie. Odnalezione budowle zostały rejestrowane, jako obiekty punktowe na odbiorniku GPS. W czasie badań często rozmawiano z pracownikami Nadleśnictwa Spychowo uzyskując także w ten sposób informacje o lokalizacji obiektów w terenie. Określenie rodzajów obiektów w większości zostało ustalone na podstawie danych z mapy archiwalnej.

W pracy przyjęto dwustopniowy podział stanu zachowania schronów. Obiekty o nienaruszonej konstrukcji żelbetowej kwalifikowano do grupy „dobry”. Schrony, które zostały rozebrane i pozostały po nich fragmenty kwalifikowano do grupy „ruiny”.

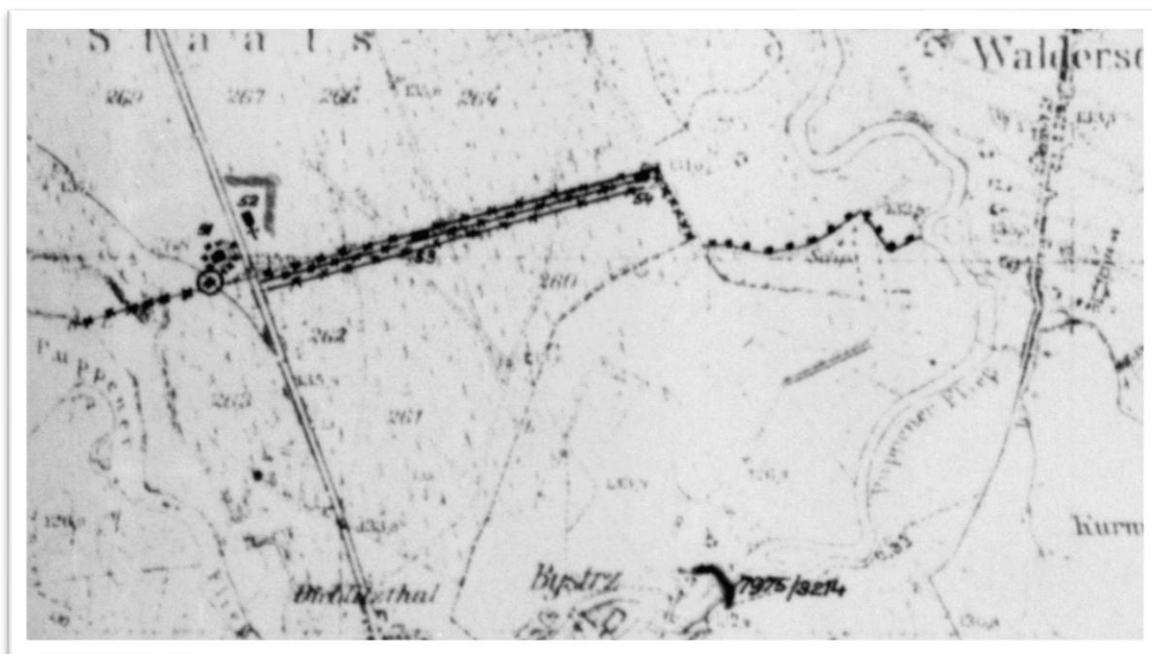
W opracowaniu zastosowano oryginalną numerację z mapy archiwalnej. Lokalizacje obiektów (oddziały, pododdziały) określono na podstawie danych z mapy numerycznej Nadleśnictwa Spychowo. Współrzędne GPS ustalono na podstawie pomiarów własnych w trakcie prac terenowych. W załączonej tabeli w ostatniej kolumnie podano symbole obiektów, jakie zastosowano w trakcie tworzenia warstwy mapy numerycznej.

Fragment mapy archiwalnej umocnień „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej”
część zachodnia Nadleśnictwa Spychowo (przedstawia obiekty 34-40).

Fragment mapy archiwalnej umocnień „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej”
część środkowa Nadleśnictwa Spychowo (przedstawia obiekty 41-50).

Fragment mapy archiwalnej umocnień „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej” część wschodnia Nadleśnictwa Spychowo (przedstawia obiekty 51-54).

5. Wyniki badań

5.1. Inwentaryzacja – stan ilościowy

W trakcie prac w obecnych granicach Nadleśnictwa Spychowo zinwentaryzowano 25 obiektów fortyfikacji stałej (nie inwentaryzowano kochbunkrów). Szczegółowe zestawienie obiektów wraz z podaniem lokalizacji nazewnictwa i stanem zachowania przedstawia tabela. Zinwentaryzowano 13 blokhauzów murowanych, 7 schronów biernych dla drużyn piechoty w tym 3 podwójne, 1 schron bojowy do ognia czołowego, 2 schrony bierne typ Regelbau 668 oraz 2 zapory przeciwpancerne. Schrony bierne typu Regelbau nie zostały ukończone (wykonano tylko odlew żelbetowy). Niewykluczone, że na zapole pozycji nie rozpoczęto budowy innych tego typu obiektów. Mogą istnieć same wykopy pod te schrony. Źródła podają, że wiele tych obiektów nie zostało ukończonych, a prace wstrzymano na różnych etapach. Badania terenowe wykazały ponadto bardzo dużą ilość Kochbunkrów. Zaobserwowano różne warianty ich wykorzystania i łączenia ze sobą. Na chwilę obecną ustalenie ilości tych niewielkich obiektów, jaka powstała na terenie nadleśnictwa jest niezwykle trudna. Część ich została zdemontowana, część jest zasypana, niemniej jednak sporo zachowało się w stanie dobrym. Kochbunkrom towarzyszyła na ogół dobrze rozbudowana sieć okopów, oraz ziemianek w dużej mierze do dzisiaj czytelna. Również rów przeciwpancerny wykonany w 1944 roku jest dobrze zachowany.

Lokalizacja schronów powstałych do 1939 roku pokrywa się w rzeczywistości z mapą archiwalną. Możliwe, więc jest wykorzystanie mapy archiwalnej w terenie.

Zestawienie tabelaryczne zinwentaryzowanych obiektów z podaniem lokalizacji, stanu zachowania, oryginalnej numeracji i nazewnictwa.

Lp.	Numeracja z mapy archiwalnej	Nazwa oryginalna	Nazwa Polska	Stan	Lokalizacja		Symbol obiektu w warstwie SHP
					GPS	Oddział Podod.	
1	34	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,144087 53,632035	168a	BH
2	35	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,156352 53,631252	166a	BH
3	36	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,166088 53,630547	164a	BH
4	37	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,175895 53,629802	163a	BH
5	38	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,196057 53,622530	160m	BH
6	39	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,208055 53,621393	176a	BH
7	40	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,217073 53,620803	174a	BH
8	41	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,229750 53,619820	173a	BH
9	42	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,243890 53,618777	170a	BH
10	43	Gruppenunterstand	Schron drużyny piechoty	Dobry	21,249592 53,618713	151f	GU
11	44	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,257257 53,618033	40a	BH
12	45	Gruppenunterstand	Schron drużyny piechoty	Dobry	21,263900 53,618010	148b	GU
13	46	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,270618 53,617040	38a	BH
14	47	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,284078 53,616220	35a	BH
15	48	Steinblockhaus	Blokhauz murowany	Ruiny	21,297528 53,615358	33a	BH
16	49	Gruppenunterstand	Schron drużyny piechoty	Dobry	21,310200 53,616775	141a	GU
17	50	Doppelgruppenunterstand	Schron dla dwóch drużyn piechoty	Dobry	21,320742 53,618685	11d	DGU
18	51	Doppelgruppenunterstand	Schron dla dwóch drużyn piechoty	Dobry	21,340240 53,617865	9f	DGU
19	52	M.G. Sperrstand	Schron bojowy do ognia czołowego	Dobry	21,340488 53,618198	8f	MGSS
20	53	Gruppenunterstand	Schron drużyny piechoty	Dobry	21,345733 53,618358	14a	GU
21	54	Doppelgruppenunterstand	Schron dla dwóch drużyn piechoty	Dobry	21,357488 53,619540	12b	DGU
22	-	Regelbau 668	Schron bierny	Dobry	21,259368 53,636803	77a	RB
23	-	Regelbau 668	Schron bierny	Dobry	21,337422 53,625920	1s	RB
24	-	-	Zapora przeciwpancerna	Dobry	21,156217 53,617348	200d	ZPC
25	-	-	Zapora przeciwpancerna	Dobry	21,133980 53,619073	204a	ZPC

5.2. Inwentaryzacja – stan zachowania

Stan zachowania dużych obiektów fortyfikacji stałej przedstawia załączona tabela. Wszystkie blokhauzy murowane znajdują się w stanie ruiny. Została pozyskana z nich cała cegła ze ścian zewnętrznych. Pozostałości po nich stanowią fragmenty pieców z cegły, stropy żelbetowe i elementy krenelaża, czyli muru na piętrze z niszami do prowadzenia ognia z broni ręcznej. Zarówno po blokhauzach drewnianych jak i po zasiekach rozpartych na słupkach drewnianych brak jakichkolwiek śladów.

Schroby bierno powstałe w okresie międzywojennym zachowane są w stanie dobrym. Ich konstrukcja żelbetowa jest nienaruszona. Zostały ograbione z wszelkiego ruchomego wyposażenia. Pozbawiono ich drzwi i w wielu przypadkach płyt pancernych osłaniających strzelnice osłony wejścia.

Jedyny schron bojowy do ognia czołowego, jaki powstał na terenie nadleśnictwa także zachowany jest w stanie dobrym. Podobnie jak schrony bierno pozbawiono go jednak wszelkich elementów wyposażenia. Odkręcono także płytę pancerną osłaniającą strzelnicę główną.

Schroby bierno typu Regelbau 668 nie zostały ukończone. Wykonano tylko ich odlewy z żelbetonu. Schrony nie zostały zgodnie z planem osypane ziemią. Można zobaczyć, więc ich zewnętrzne szczegóły konstrukcyjne. Nie zamontowano drzwi i innego wyposażenia. Jako ciekawostkę można podać fakt, że ze względu na braki materiałowe na szalunku stropu zastosowano zamiast blach metalowych deski. Obiekty zachowane są w stanie dobrym.

Dwie zapory przeciwpancerne wybudowane na przedpolu pozycji zachowane są w stanie dobrym. Nie ustalono czy stanowiły element nieistniejącego ciągu (rów przeciwpancerny, zapory drewniane). Czy wybudowano tylko zapory, a dalsze prace wstrzymano.

Do dnia dzisiejszego zachowała się spora ilość kochbunkrów. Część ich została zdemonstrowana, zdekompletowana (pozbawiona pokryw) lub zasypaana. Jednak duża ich ilość została zachowana wraz z czytelnym układem okopów.

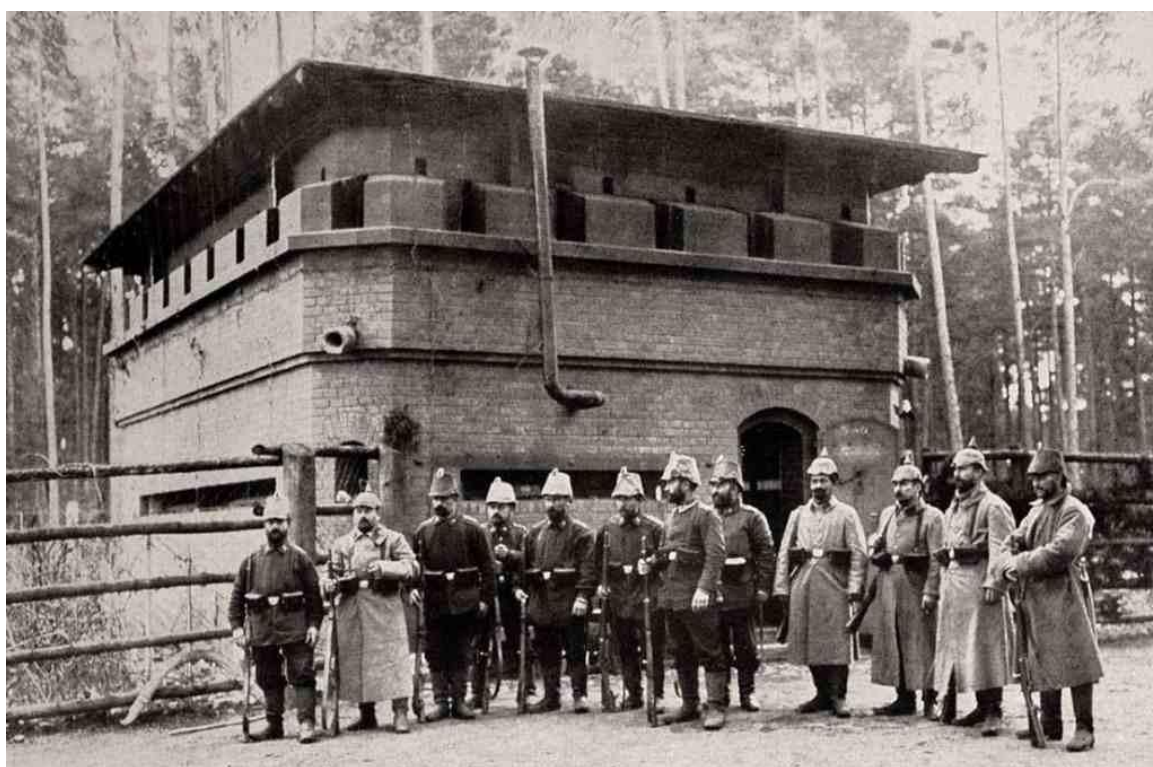
Rycina przedstawiająca nieistniejące blokhauzy drewniane Szczycieńskiej Pozycji Leśnej.

5.3. Najciekawsze obiekty obronne „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej” na terenie Nadleśnictwa Spychowo

Blokhauzy murowane 1900 rok.

W pierwszym etapie budowy w początkach XX wieku wybudowano łącznie 36 (niektóre źródła podają 37) blokhauzów murowanych (faktycznie ceglano betonowych strop odlany z żelbetonu, ściany murowane z cegły). W granicach Nadleśnictwa Spychowo znajduje się 13 tych budowli. Na obszarach leśnych obiekty te rozmieszczano, co 600-800 metrów. Blokhauzy były budowlami dwukondygnacyjnymi. Dolny poziom przeznaczony był dla karabinów maszynowych. Strzelnice osłaniały od środka płyty pancerne. Na górnym poziomie zaś umieszczono stanowiska broni ręcznej umiejscowione okężnie w formie krenelaża (mur z regularnymi obniżeniami tzw. zębami). Strop był wylany z żelbetonu w przekroju łukowy. Głównym zadaniem blokhauzów była osłona ogniowa linii zasieków. Mogły one też prowadzić samodzielnie obronę okężną.

Wszystkie blokhauzy ceglano betonowe zostały rozebrane. Pozyskano z nich całą cegłę. Obecnie rumowiska po nich stanowią głównie charakterystyczne łukowe fragmenty stropów, elementy krenelaża, i resztki piecyków ceglanych.

Zdjęcie archiwalne. Blokhauz murowany Szczycieńskiej Pozycji Leśnej. Dobrze widoczne stanowiska strzeleckie na piętrze w formie krenelaża.

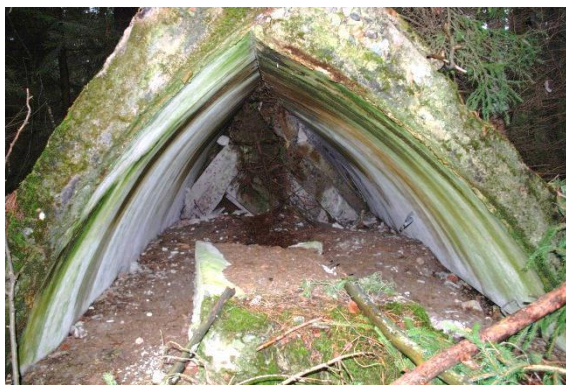
Obiekt nr 42, ruiny blokhauzu murowanego. Widoczne łukowate fragmenty stropu oparte o resztki piecyka z cegły.

Obiekt nr 40, ruiny blokhauzu murowanego. Widoczne łukowate fragmenty stropu.

Obiekt nr 39, ruiny blokhauzu murowanego. Widoczny zachowany słupek metalowy do zasieków stosowany w okresie międzywojennym (po lewej).

Obiekt nr 48, ruiny blokhauzu murowanego. Widoczne łukowate fragmenty stropu.

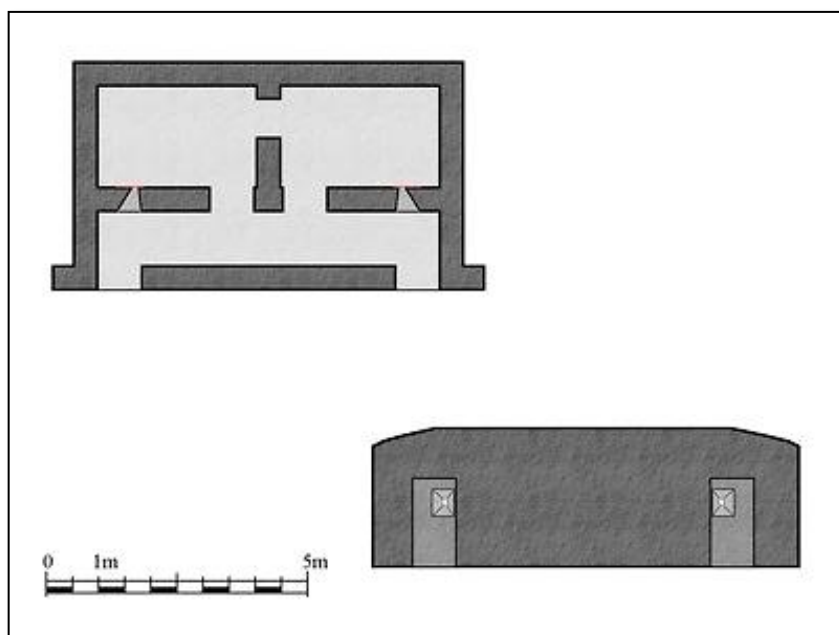
Schrony biernie z okresu międzywojennego 1928 rok.

W okresie międzywojennym budowano schrony biernie dwóch typów. Mniejsze dla jednej drużyny piechoty i większe (podwójne) dla dwóch drużyn piechoty. Ich głównym zadaniem była ochrona własnych wojsk przed wrogim ostrzałem artyleryjskim. Schrony posiadały ściany wylane z żelbetonu, strop wylewano na warstwie dwuteowników, pomiędzy które wsuwano blachy. Obiekty zapewniały znośne warunki przebywania żołnierzom. Posiadały ogrzewanie, system wentylacji i komunikacji (rury głosowe). Schrony posiadały w zależności od wielkości jedno lub dwa wejścia osłaniane strzelnicami (obgień prowadzono z pomieszczenia drużyny). Poszczególne schrony różnią się detalami. Zastosowaniem okien w elewacji zewnętrznej, śluz gazoszczelnych, czy wielkością pomieszczeń drużyny.

Obiekt numer 54 jest najbardziej wysuniętym na wschód schronem na terenie Nadleśnictwa Spychowo. Jest to schron bierny dla dwóch drużyn piechoty. Schron posiada dwa pomieszczenia dla drużyn piechoty o wymiarach 3 na 2,8 metra. Pomiędzy pomieszczeniami zainstalowano dodatkowe drzwi. Obiekt posiada dwa niezależne wejścia zewnątrz do wspólnego przedsionka. Drzwi zewnętrzne zabezpieczone były dodatkowo strzelnicami osłoniętymi płytami pancernymi. Grubość ścian zewnętrznych wynosiła 50 cm. Obiekt zachowany z stanie dobrym pozbawiony jedynie ruchomego wyposażenia.

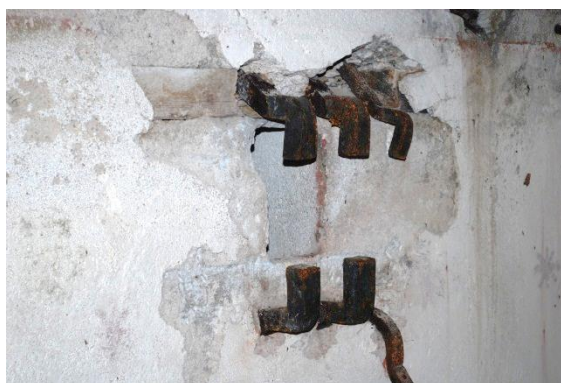

Obiekt nr 54, elewacja zewnętrzna i płyta osłaniająca strzelnicę osłony wejścia.

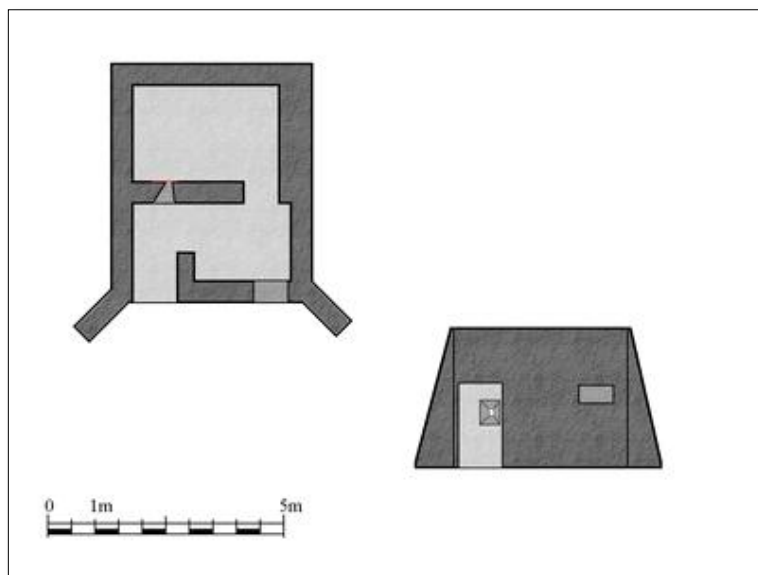

Schemat schronu numer 54.

Schron numer 53 to schron bierny dla drużyny piechoty. Wnętrze składało się z dwóch pomieszczeń. Pomieszczenia drużyny o wymiarach 2 na 3 m i przedsionka. Drzwi wejściowe osłaniała strzelnica z nietypową prowadnicą zasuw w kształcie haków (patrz foto). Schron posiada tak zwane orylony, czyli przedłużenie ściany elewacji frontowej. W tym przypadku zastosowano kształt trójkątny odchylony od ściany schronu. Orylony w tym przypadku miały uniemożliwić osypywanie się ziemi na ścianę schronu. Obiekt posiadał dodatkowo okno. Osłabiało ono nieco konstrukcję schronu. Umożliwiało jednak wietrzenie obiektu, a przypadku ostrzału i zawalenia drzwi głównych umożliwiało wyjście załogi na zewnątrz. Obiekt zachowany w stanie dobrym pozbawiony jedynie ruchomego wyposażenia.

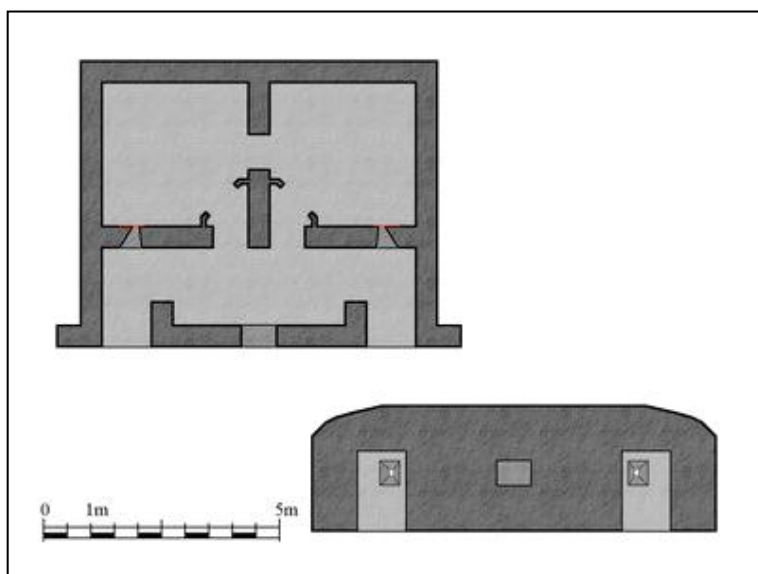

Obiekt nr 53 1928 rok, elewacja zewnętrzna z orylonami (po lewej), prowadnice zasuw strzelnicy osłony wejścia (z prawej).

Schemat schronu numer 53.

Obiekt numer 51 położony jest bezpośrednio w pobliżu szosy nr 59 po jej zachodniej stronie. Jest to najlepiej zachowany schron na terenie Nadleśnictwa Spychowo. Zachowało się w nim sporo elementów wyposażenia takich jak zasuw strzelnic, zasuw otworów wentylacyjnych i kominowych. Obiekt jest konstrukcyjnie podobny do wcześniej opisywanego schronu nr 54. Różni się głównie większymi pomieszczeniami dla drużyn o wymiarach 3x3 m. Pomieszczenia posiadały także podwójne drzwi ze wspólnego przedsionka tworzące służę przeciwigazową. W elewacji frontowej zastosowano okno ewakuacyjne. Jako ciekawostkę można podać fakt, że w pobliżu drzwi wejściowych został naniesiony numer, „51” który jest zgodny z numeracją obiektu z mapy archiwalnej.

Schemat schronu numer 51.

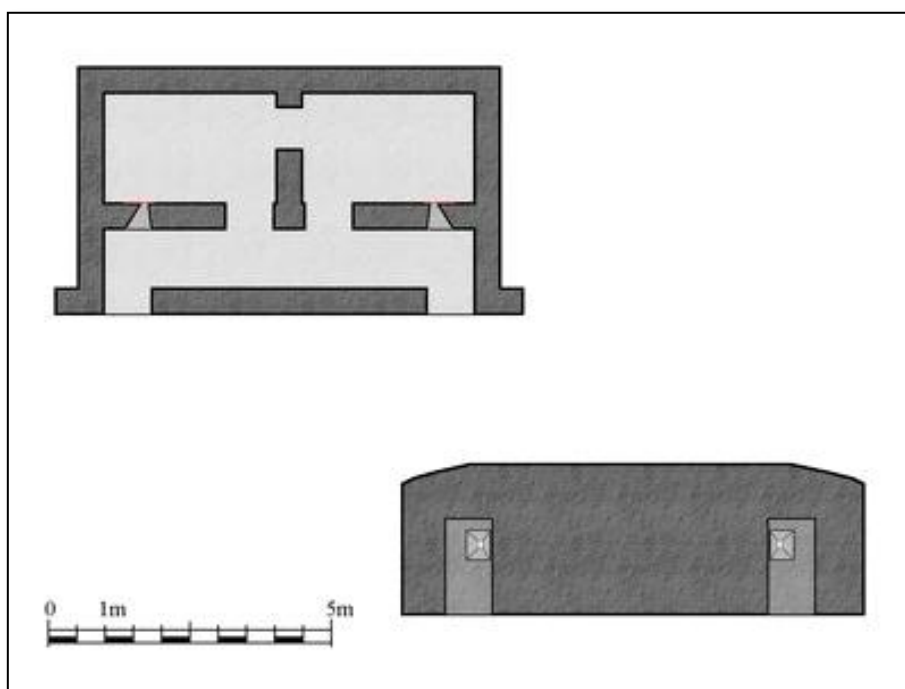

Obiekt nr 51, elewacja zewnętrzna (na górze), numer wymalowany przy drzwiach zewnętrznych przedsionek schronu oraz zachowane futryny drzwi (pośrodku), elementy wyposażenia; zasuw strzelnicy (po lewej na dole), zasuw przewodu wentylacyjnego (po prawej na dole).

Schron numer 50 został wybudowany bezpośrednio przy śluzie nad brzegiem Jeziora Zyzdrój Mały. Śluza została naniesiona na mapę archiwalną, jako obiekt o znaczeniu strategicznym. Nadano jej numer 3213. Schron nr 50 ma identyczną budowę jak wcześniej opisywany schron nr 54.

Obiekt nr 50, elewacja zewnętrzna (po lewej), futryna drzwi (po lewej).

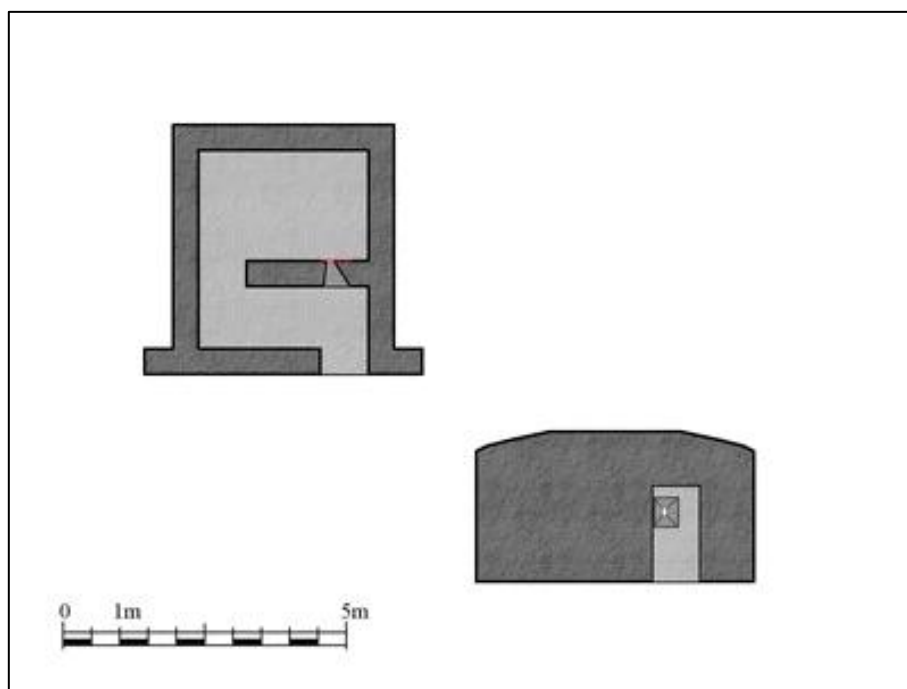

Schemat schronu nr 50.

Schron nr 49 położony jest na zachodnim brzegu Jeziora Zyzdrój Mały. Jest to schron bierny dla drużyny piechoty. Wersja z drzwiami wejściowymi po prawej stronie bez śluzu gazoszczelnej i okna ewakuacyjnego. Schron zachowany w stanie dobrym.

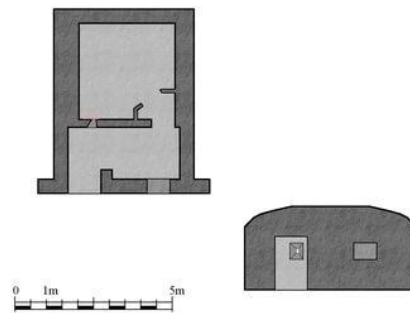

Obiekt nr 49, elewacja zewnętrzna (u góry po lewej), zasuwy wewnątrz schronu (u góry po prawej) zachowany numer powojennej inwentaryzacji (u dołu po lewej) rura głosowa w schronie (u dołu po lewej).

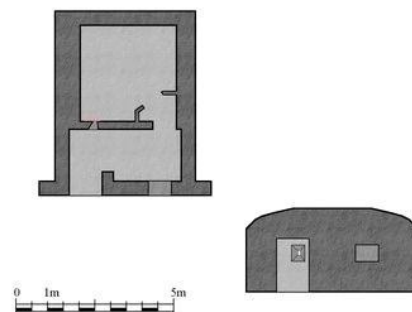

Schemat schronu numer 49.

Obiekty numer 45 i 43 są niemal bliźniaczymi konstrukcjami. Posiadają wejścia z lewej strony i pomieszczenie drużyny ze śluzą gazoszczelną. W elewacji zewnętrznej umieszczono okna ewakuacyjne. Schrony te położone są na odcinku pomiędzy jeziorami Żyzdrój Mały i Świętajno. Obiekt nr 43 jest najbardziej na zachód wysuniętym schronem biernym. Dalej na zachód na terenie Nadleśnictwa Spychowo występują tylko blokhauzy.

Obiekt nr 45, elewacja zewnętrzna i schemat schronu.

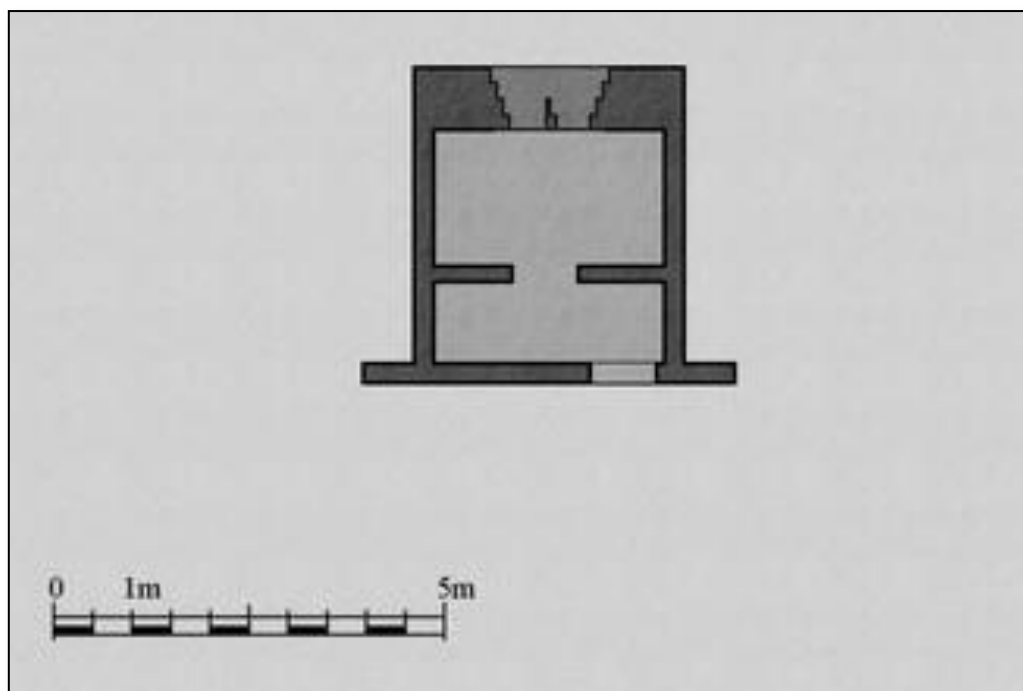
Obiekt nr 43, zachowana rura kominowa (u góry po lewej), ambrazura – ukształtowanie otworu strzelnicy osłony wejścia (góry po prawej), elewacja zewnętrzna (u dołu po lewej), schemat schronu (u dołu po prawej).

Schron bojowy o odporności D 1939 rok.

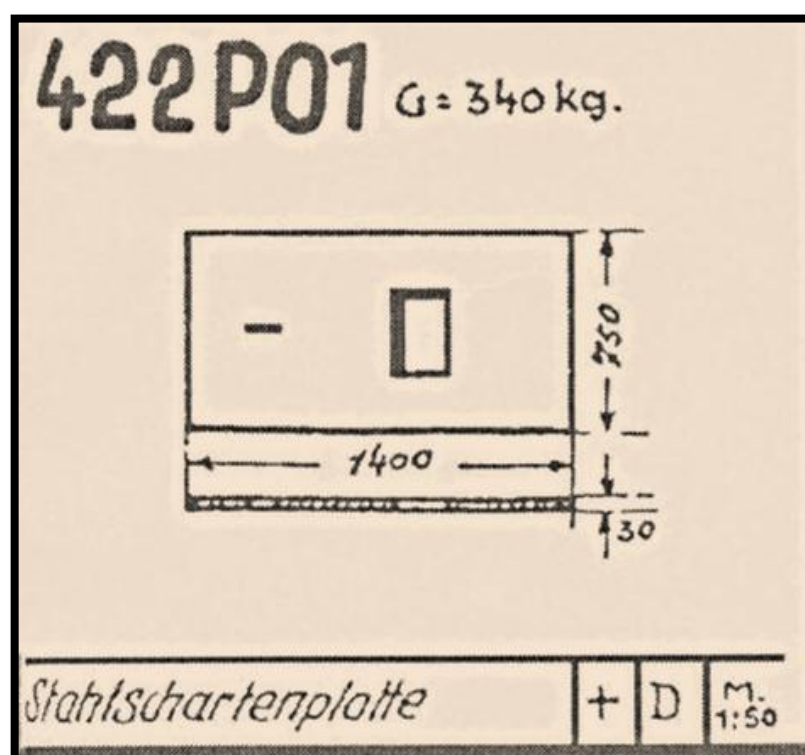
Obiekt numer 52 jest schronem bojowym przystosowanym do ognia czołowego. Obiekt posiada strop żelbetowy wylany na blasze falistej w kształcie koła o średnicy 2,9 metra (5/8 obwodu). Prefabrykowana blacha nosiła nazwę Heinrich. Był to tak zwany szalunek tracony. Pozostawał wewnątrz schronu po wylaniu betonu. Pełnił jednocześnie funkcję przeciwodpryskową (zabezpieczał załogę w razie ostrzału przed zranieniami odpryskami betonu). Schrony w konstrukcji których wykorzystywano tą blachę nazywano też Heinrichstandami. Czas budowy tego prostego schronu w warunkach polowych wynosił jedynie 12 godzin. Schron był przystosowany do ognia czołowego. Bezpośrednim ogniem mógł osłaniać szosę z kierunku Spychowa. Załogę stanowiło pięciu żołnierzy. Schron posiada pomieszczenie bojowe i przedsionek. Strzelnica była osłonięta od wewnątrz płytą pancerną grubości 3 cm i wymiarach 140x75 cm. Jej waga wynosiła 340 kg. Uzbrojenie stanowił ciężki karabin maszynowy mocowany bezpośrednio do płyty pancernej. Oznaczenie katalogowe płyty 422P01 (według Panzer Atlasu). Ściana czołowa schronu ma grubość 50 cm. Obiekt według instrukcji z 1933 roku posiada odporność na ostrzał kategorii „D”, co oznaczało odporność jedynie na ostrzał karabinowy. Obiekt zachowany w stanie dobrym pozbawiony jedynie ruchomego wyposażenia. Odkręcono także płytę osłaniającą strzelnicę.

Obiekt nr 52 1939 rok, widok od strony strzelnicy i wejścia (po lewej), wnętrze schronu strop wylany na blasze falistej i odcisk po płycie osłaniającej strzelnicę (po prawej).

Schemat schronu numer 52.

Płyta pancerna typu 422P01 - fragment oryginalnego katalogu z elementami pancernymi schronów niemieckich „Panzer Atlas”.

Uniwersalny schron bierny Typu Regelbau 668 1944 rok.

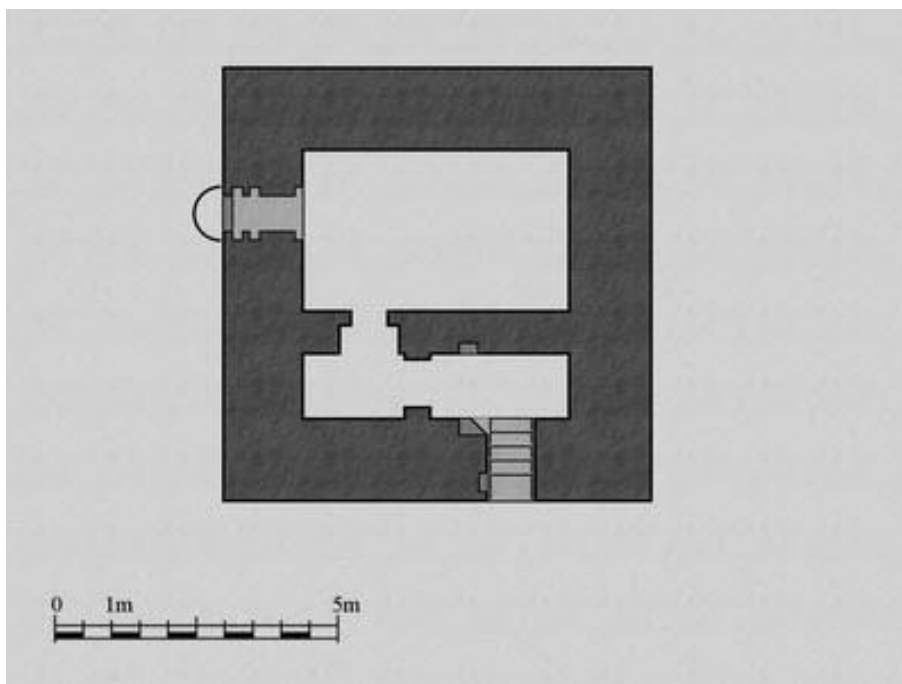
Pomysłodawcą projektu tego schronu była sam A. Hitler. Naszkicowany przez niego schemat został dopracowany przez specjalistów i wprowadzony do stosowania pod numerem 668. Na jego budowę potrzebne było 210 m³ betonu, 9,4 tony prętów zbrojeniowych. Na strop potrzebne było 1,7 tony dwuteowników. Wymiary zewnętrzne schronu wynosiły 7,7 na 7 m. Ściany i strop miały grubość 1,5 m i wytrzymywały wielokrotne trafienia pociskami kal. 150 mm i pojedyncze trafienia pociskiem kal. 210 mm. Schron w założeniu miał być całkowicie zasypyany ziemią i nie wystawać powyżej poziomu gruntu. Schron posiadał trzy pomieszczenia. Przedśionek, z którego przechodziło się do śluzy gazowej, a następnie do dużego pomieszczenia głównego zaopatrzonego w wyjście ewakuacyjne. Schrony tego typu budowano w dużej ilości na wielu pozycjach obronnych. Miały różnorakie zastosowania; jako składy amunicyjne, schrony sanitarne, magazynowe, obserwacyjne (po zmontowaniu peryskopu), dowodzenia, maszynownie (montowano silniki diesla z agregatami prądotwórczymi) i inne. W odniesieniu do opisywanej pozycji źródła podają, że schrony te budowano, jako stanowiska dowódców kompanii.

Regelbau 668 uniwersalny schron bierny, nieosypana ziemią bryła schronu (u góry), strop wylany na warstwie dwuteowników i desek (u dołu po lewej), wyjście ewakuacyjne (u dołu po prawej), schron znajduje się w oddziale 77a.

Regelbau 668, uniwersalny schron bierny, nieosypana ziemią bryła schronu widoczna owalna klatka schodowa (u góry), strop i przewody wbetonowane w konstrukcje schronu, (poniżej) schody wejściowe i otwór drzwiowy do służby przeciwgazowej (poniżej), otwór drzwiowy wyjścia ewakuacyjnego i wnętrze klatki schodowej (na dole), schron znajduje się w oddziale 1s.

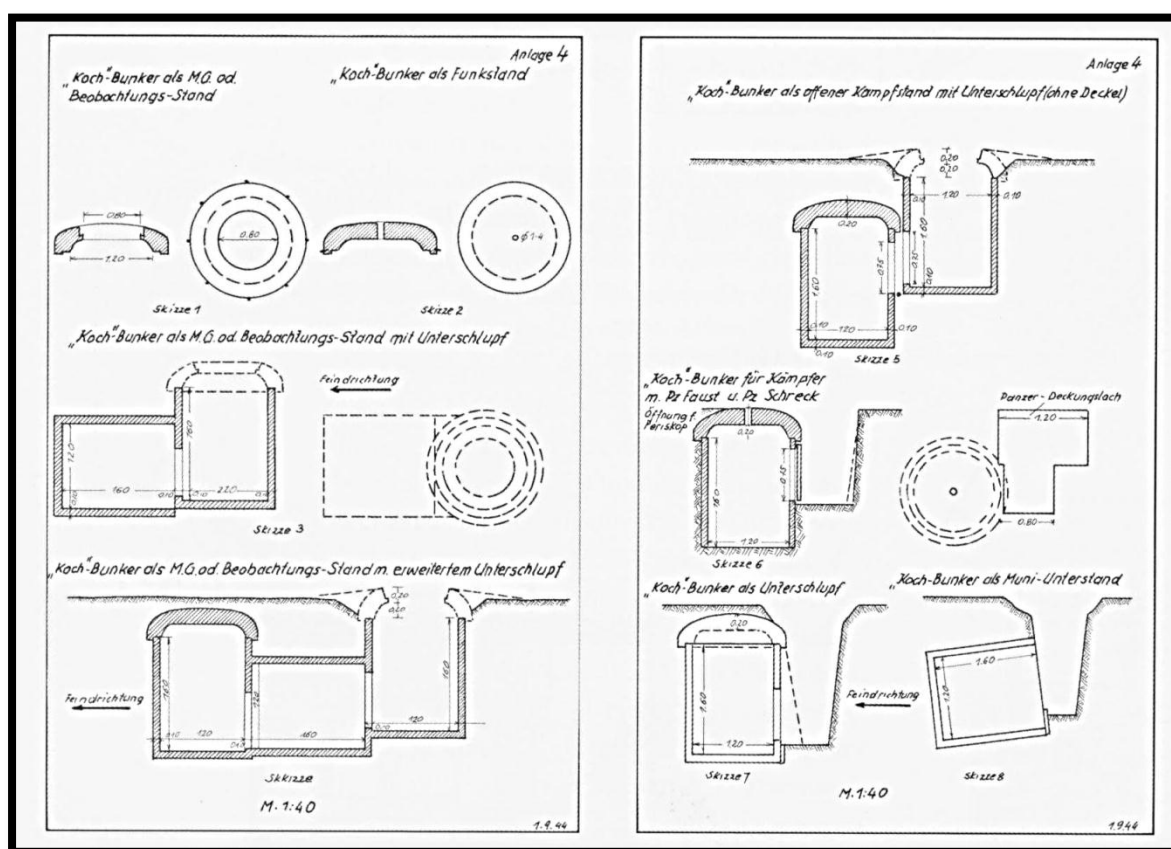
Schemat uniwersalnego schronu biernego Regelbau 668 z 1944 roku.

Kochbunkry 1944 rok.

Pomysłodawcą zastosowania prefabrykowanych kręgów, jako schronów był Gaulaiter Prus Wschodnich Erich Koch. Wzorował się na uniwersalnym stanowisku Ringstand zwanym Tobrukiem. Czasami obiekty te są ze sobą mylone. Kochbunkry były tanie w produkcji i można było je łatwo montować w terenie bez użycia ciężkiego sprzętu. Ich niewielkie rozmiary i montaż poniżej linii gruntu sprawiały, że były trudne do wykrycia i zniszczenia. Od jesieni 1944 roku stosowano je na masową skalę. Głównym elementem schronu były kręgi betonowe o grubości ścian 10 cm i średnicy 120 cm. W przypadku stanowisk biernych na kręgi nakładano pokrywy pełne lub z otworem o średnicy 7-8 cm (na antenę lub peryskop). W przypadku stanowisk bojowych nakładano pokrywę ze znormalizowanym otworem o średnicy 80 cm. Po nałożeniu dodatkowego pierścienia i lawety możliwe było zastosowanie dowolnego karabinu maszynowego. Mogły też stanowić stanowisko strzeleckie broni ręcznej piechoty jak i Pancerfausta czy Panzerschreka. Dużą zaletą była możliwość łączenia obiektów ze sobą. Tworząc zespół schronu bojowego i biernego. Kręgi miały otwory w dolnej części umożliwiające wejście. Do otworu można było dostawić poziomy element stanowiący łącznik dwóch kręgów. Kochbunkry były lubiane przez żołnierzy, którzy nadawali im często różne potoczne nazwy. W warunkach bojowych pomimo niskiej odporności na ostrzał stanowiły trudne do zniszczenia obiekty. Często okazywały się lepsze taktycznie niż ciężkie schrony bojowe, które łatwiej było zlokalizować i zniszczyć. Schrony te w dużej liczbie i różnych konfiguracjach spotkać można na terenie Nadleśnictwa Spychowo.

Kochbunkry na terenie Leśnictwa Spychowo.

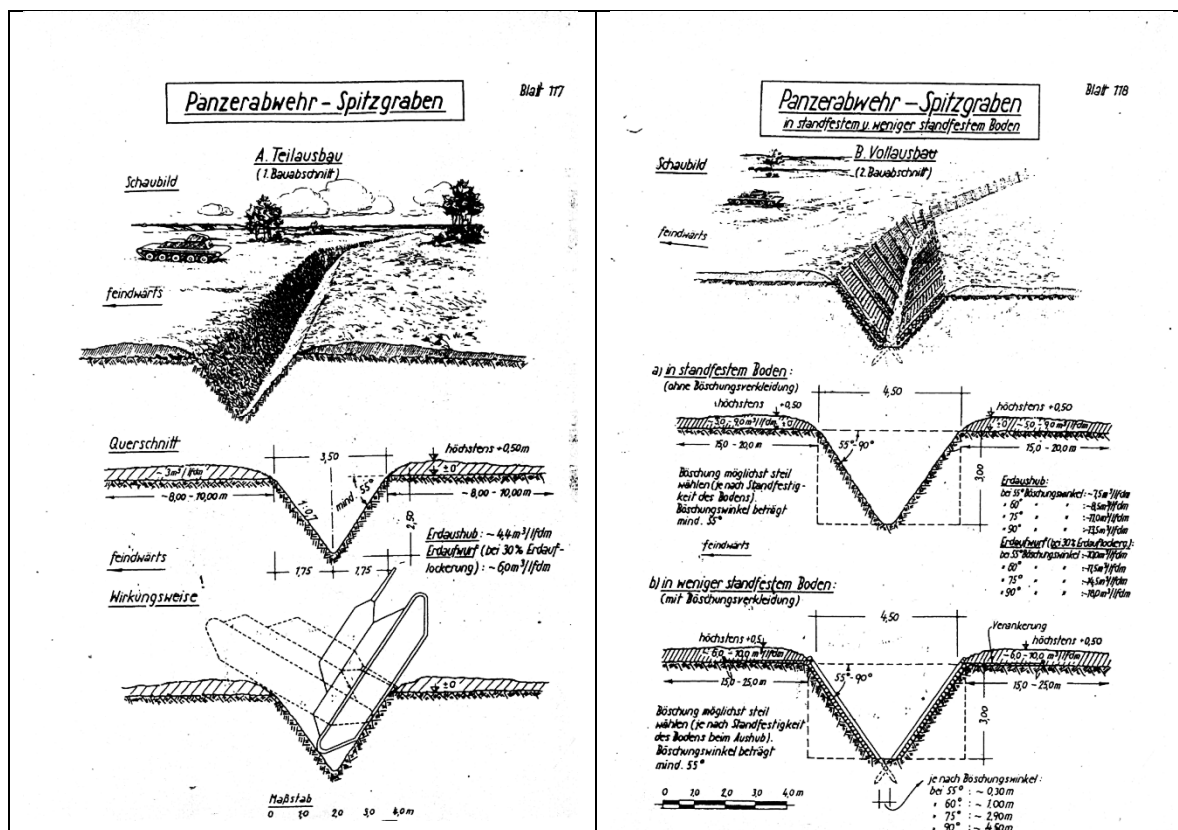
Fragment oryginalnej instrukcji niemieckiej z 1944 roku dotyczącej montowania kochbunkrów.

Rów przeciwpancerny o przekroju trójkątnym 1944.

W 1944 roku Szczycieńską Pozycję Leśną wzmocniono rowem przeciwpancernym o przekroju trójkątnym. Linia w czasie wcześniejszych etapów budowy nie była przygotowywana do walki z czołgami. Instrukcja zakładała, że rów nie powinien być szerszy niż 4,5 m i głębszy niż 3 m, a kąt pochylenia ścian zawierać się w przedziale 55-90°. Wykonywane na wielu pozycjach nadludzkim wysiłkiem rowy przeciwpancerne stanowiły iluzoryczną ochronę i na ogół nie były w stanie powstrzymać zmasowanych ataków czołgów.

Rów przeciwpancerny na terenie Leśnictwa Spychowo.

Fragment oryginalnej instrukcji niemieckiej z 1944 roku dotyczący wykonania rowów przeciwpancernych.

Drogowe zapory przeciwpancerne.

Na wschód od jeziora Marksewo wybudowano dwie drogowe zapory przeciwpancerne. Niektóre źródła podają, że zapory przeciwpancerne wznoszono w 1939 roku. Nie zostały jednak naniesione na mapę archiwalną (jak inne obiekty z 1939 roku), co sugerowałoby, że powstały po tej dacie. Zapory wykonano z żelbetonu. W szczeliny w blokach wsuwano szyny uniemożliwiając w ten sposób przejazd. Nie ustalono czy zapory stanowiły uzupełnienie nieistniejącej przeszkody (rów przeciwpancerny, zapory z bali drewnianych), czy wykonano tylko zapory a pozostałe prace nie zostały wykonane.

Zapora przeciwpancerna w oddziale 204a.

Zapora przeciwpancerna w oddziale 200d.

6. Koncepcja turystycznego udostępnienia obiektów obronnych „Szczycieńskiej Pozycji Leśnej” na terenie Nadleśnictwa Spychowo

Ogólną zasadą w przypadku budowy linii obronnych jest, że ważne kierunki strategiczne takie jak główne drogi linie kolejowe są z reguły osłaniane większą liczbą obiektów i o większej odporności na ostrzał. Nie inaczej jest w przypadku Nadleśnictwa Spychowo. W przypadku udostępniania turystycznego linii obronnych można ten fakt wykorzystywać, kanalizując ruch turystyczny w pobliżu głównych dróg zmniejszając tym samym ruch w głębi drzewostanów gdzie nie jest on wskazany ze względów przyrodniczych. Tym samym w rzeczywistości eksponuje się najciekawsze obiekty militarne.

Ciekawym pod względem walorów turystycznych fragmentem umocnień na terenie Nadleśnictwa Spychowo jest odcinek linii położonej na północ od Spychowa pomiędzy Spychowską Strugą i Jeziorem Zyzdrój Mały. Obiekty są położone blisko siedziby Nadleśnictwa. Dojazd jest dobry drogą numer 59. Wszystkie schrony w tym rejonie zachowały się w stanie dobrym i są łatwe do zlokalizowania w terenie. Pewnym ograniczeniem obecnie jest brak miejsca parkingowego w tym rejonie. W celu udostępnienia tych schronów należałoby takie miejsce wyznaczyć w rejonie skrzyżowania szosy nr 59 i linii ostępowej poniżej schronu nr 52. Na wschód od szosy ścieżkę można poprowadzić wzdłuż linii ostępowej do obiektu nr 54. Dalej ścieżkę można poprowadzić na północ do schronu biernego Regelbau 668 w oddziale 1s. Dodatkową atrakcją w tym rejonie stanowią Kochbunkry i rów przeciwpancerny. Ciągi należałoby wyposażyć w oznakowanie szlaków i tablice informacyjne.

Kolejny fragment umocnień pomiędzy Jeziarami Zyzdrój Mały i Świętajno także nadaje się do wykorzystania turystycznego. Przebieg linii obronnej w ponad połowie pokrywa się z istniejącą ścieżką rowerową: „Szlak Juranda” (obiekty o numeracji 44-49). Na tym fragmencie występują dwa typy obiektów blokhauzy murowane i schrony biernie dla drużyn piechoty. Cztery blokhauzy i dwa schrony biernie położone są bezpośrednio w pobliżu szlaku. Można to w prosty sposób wykorzystać wykonując odpowiednie oznakowanie. Obiekty te mogą, więc uatrakcyjnić istniejący szlak.

Odcinek pomiędzy Jeziarami Świętajno i Nożyce także częściowo pokrywa się z istniejącym „Szlakiem Juranda”. Znajdowały się tam trzy blokhauzy. Jeden z nich (obiekt nr. 38) jest niedostępny za szkółka leśną. Dwa zaś leżą bezpośrednio przy szlaku. Można je wykorzystać w podobny sposób jak w przypadku poprzedniego odcinka.

Odcinek pomiędzy Jeziarami Nożyce i Marksewo nie pokrywa się ze „Szlakiem Juranda”. Znajdują się tam cztery blokhauzy o podobnej konstrukcji jak na poprzednich odcinkach. Z uwagi na fakt, że podobne obiekty występują na wcześniej omawianych odcinkach nie ma potrzeby wyznaczania dodatkowego szlaku w tym rejonie.

W końcowym odcinku „Szlaku Juranda” i jednocześnie w ciągu leśnej ścieżki dydaktycznej w oddziale 204a znajduje się jedna z dwóch wybudowanych zapór przeciwpancernych. Obiekt ten można także wykorzystać, jako urozmaicenie istniejących szlaków.

7. Literatura

1. Biskup K. 1977. Fortyfikacje dziewiętnasto- i dwudziestowieczne na obszarze dawnych Prus Wschodnich. [w:] *Studia Angerburica*, nr 2.
2. Biskup K. 1996. Wstępne rozpoznanie zasobu fortyfikacji XIX i XX-wiecznych na obszarze dawnych Prus Wschodnich [w:] *Infort* nr 11 (1/96).
3. Biskup K. 2002. Linia rozwojowa niemieckich fortyfikacji międzywojennych. [w:] *Infort* nr 17 (2/2002).
4. Bochenek R. H. 1980. 1000 słów o inżynierii i fortyfikacjach. Wyd. MON, Warszawa.
5. Burk K. 1993. *Die deutschen Landesbefestigungen im Osten 1919-1945*. Wyd. Biblio Verlag, Osnabrück.
6. Burk K. 1995. *Handbuch zur Geschichte der Festungen des historischen deutschen Ostens*. Wyd. Biblio Verlag, Osnabrück.
7. Buttar P. 2012. *Pole walki Prusy*. Wyd. Rebis Poznań.
8. Dieckert K. Grossmann H. 2011. *Bój o Prusy Wschodnie*. Wyd. Maszoperia Literacka, Gdańsk.
9. *Grosser Bilderatlas des Weltkrieges* (1915)
10. Jarosz J. 2013. *Pozycja Szczycieńska* [w:] *Odkrywca* nr (2/2013)
11. Jurga R. 2010. *Fortyfikacje III Rzeszy w rysunkach przestrzennych*. Wyd. Carbo Media, Warszawa.
12. *Karty Fortyfikacji Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie* 2005.
13. Kaufmann J. E. Kaufmann H. W. Jurga R. 2011. *Fortyfikacje Trzeciej Rzeszy*. Wyd. Rebis, Poznań.
14. Kędryna A. Jurga R. 1999. *Wyposażenie socjalne obiektów fortyfikacji niemieckiej 1933-1945*. Wyd. Donjon, Kraków.
15. Łach W.B. 2002. *System obronny na Warmii i Mazurach w czasie II wojny światowej*. Wyd. TP1MBA im. Gen. Józefa Bema, Węgorzewo.
16. Łach W.B. 1977. *System obronny Prus Wschodnich (do 1935 roku)*. Wyd. OBN, Olsztyn.
17. Rogalski M. Zaborowski M. 1978. *Fortyfikacja wczoraj i dziś*. Wyd. MON, Warszawa.
18. Rużewicz W. 2006. *Fortyfikacje nowożytnie Prus Wschodnich – przewodnik*. Wyd. Biuro Odkryć, Łódź.